

4. Степин В.С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации / В.С. Степин // Вопросы философии. – 1989. – № 10. – С. 3–18.
5. Степин В.С. Эпоха перемен и сценарии будущего [Электронный ресурс] / В.С. Степин. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/stepin/epoch.html>.
6. Батищев Г.С. Корни и плоды: Размышление об истоках и условиях человеческой плодотворности / Г.С. Батищев // Наше наследие. – 1991. – № 23. – С. 1–4.
7. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедagogіка : навч. посіб. / В.А. Мосіяшенко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 176 с.
8. Васянович Г.П. Ноологія особистості : навч. посіб. для студентів і викладачів / Г.П. Васянович, В.Д. Онищенко. – Л. : Сполом, 2007. – 217 с.
9. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М. Мид, сост. и послесловие И.С. Кона. – М. : Гл. редакция восточной литературы “Наука”, 1988. – 429 с.
10. Тоффлер Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – М. : АСТ : Профиздат, 2008. – 569 с.
11. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории. (Синергетика – психология – прогнозирование) / А.П. Назаретян. – М. : Мир, 2004. – 367 с.

СИРИХ Ю.С.

ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Декларуючи ідею технологізації сучасного суспільства, не слід забувати про особистість, розвиток її потенційних можливостей. Потенціал людини багатомірний і до його змісту відноситься емоційна сфера. Сформованість емоційної стійкості особистості характеризує розвиток її емоційної сфери, який залежить від багатьох чинників. Одним із важливих чинників, що впливають на виявлення емоційної стійкості людини, є включення її до певного виду професійної діяльності. На особливу увагу заслуговують ті професії, які вимагають посиленої емоційної роботи із собою, постійного знімання емоційної напруги. До такої професії віднесемо роботу працівників автомобільного транспорту. З метою адаптації до вимог такої професії емоційну стійкість особистості майбутнього організатора перевезень необхідно виховувати в процесі підготовки до професійної діяльності.

Існують дослідження, в яких учені діагностували сформованість емоційної стійкості особистості [1–6]. Дослідники уточнювали критерії й показники на основі суттєвих ознак емоційної стійкості особистості, а також враховуючи вікові особливості молодших школярів, юнаків, курсантів, офіцерів і професійну спрямованість (первинна військово-професійна підготовка, митна служба) контингенту тих осіб, які брали участь в експерименті. У процесі діагностування сформованості емоційної стійкості особистості використовувалися відповідні методики. Проте бракує інформації про діагностування сформованості емоційної стійкості студентів вищих технічних навчальних закладів (ВТНЗ).

Мета статті – на основі проведеного аналізу уточнити критерії й показники сформованості емоційної стійкості студентів ВТНЗ.

У дослідженні В. Ульянової [6, с. 15–16] уточнено критерії та показники ефективності виховання емоційної сфери молодших школярів засобами театрального мистецтва: 1) мотиваційно-ціннісний критерій (характер мотивів щодо вивчення емоційних проявів інших людей, рівень усвідомлення емоцій як особистісної цінності людини); 2) емоційно-когнітивний критерій (характеристика знань дитини про емоційну сферу людини, адекватність інтерпретації емоційного стану іншої людини); 3) рефлексивно-поведінковий критерій (рівень сформованості вмінь контролювати свої емоційні прояви; ступінь вираження здатності до емоційно наповненої взаємодії з іншими людьми).

Як стверджує О. Рева [5], суттєві відмінності між емоційно стійкими та нестійкими юнаками виявляються цілою низкою показників за шкалою нейротизму (методика Г. Айзенка), за шкалою ситуативної тривожності (методика Спілберга – Ханіна), за нервово-психічною стійкістю (методика “Прогноз”), за тривожним, збудливим та емотивними типами акцентуацій (методика Леонгарда – Смішека), за загальною інтернальністю (методика дослідження локусу контролю Дж. Ротера), за шкалами предметної та соціальної ергічності (методика В. Русалова), за емоційною нестійкістю (власна методика), за тривожністю, фрустрацією, агресивністю, ригідністю (методика оцінювання емоційних станів Г. Айзенка), за шкалою тривоги, працездатності (методика ТПАНС), за успішністю в навчальній діяльності.

У дослідженні А. Злотнікова [2] діагностувалися структурні компоненти емоційної стійкості курсантів у процесі первинної військово-професійної підготовки, а саме: емоційного, мотиваційного, інтелектуального й сили нервової системи з метою вироблення в подальшому спеціальних психологічних механізмів її формування й удосконалення. Для визначення емоційної стійкості курсантів використано метод експертної оцінки й опитувальник. Для методу експертної оцінки розроблено критерії оцінювання рівня емоційної стійкості, в основу яких покладено принцип забезпечення оптимального успішного досягнення мети діяльності в складній емотивній обстановці. В основі опитувальника – ідеї адекватного емоційного реагування на стрес-фактори. За отриманими результатами експертної оцінки рівня емоційної стійкості визначено групи курсантів з високим, середнім, низьким рівнями.

У процесі дослідження мотиваційної сфери в обстежуваних визначено силу мотивації, оскільки вона відіграє важливу роль у формуванні адекватного рівня емоційної стійкості. Адекватний рівень емоційної стійкості зумовлений певним рівнем сили мотивації. Проте, коли мотивація піднімається вище від певного рівня, вона починає відігравати негативну роль під час емоціогенної ситуації. Закономірності, що виявлені під час дослідження мотиваційного компонента, пояснюються дією регуляторних психологічних механізмів емоційної стійкості, у цьому випадку мотиваційних, які полягають у силі потреби в досягненні, і в емоційній оцінці успіху та невдач. Коли курсанти всіх груп виконували однакові завдання в схожих емоціогенних ситуаціях, якість виконання завдань змінювалася залежно від ступеня мотивації й виразності потреби в досягненні успіху. Таким

чином, дослідження мотиваційного компонента підтверджує те, що визначальним у формуванні емоційної стійкості є сила мотивації. При цьому характер залежності емоційної стійкості зумовлений дією мотиваційних механізмів.

Структурний компонент емоційної стійкості тісно пов'язаний з мотиваційною сферою й може бути представлений емоційним збудженням і особистісною тривожністю. З метою посилення інформації про емоційну стійкість діагностується ситуативна тривога. Під дією тих чи інших стрес-факторів дається довільна когнітивна оцінка. У випадку когнітивної оцінки ситуації як небезпечної (адекватність оцінки ситуації залежить від такої властивості особистості, як тривожність) виникає стан тривоги, поведінкові реакції, включені в стан тривоги, дають змогу максимально мінімізувати несприятливий вплив стрес-факторів. Вступають у дію механізми перекриття негативного впливу стрес-факторів, у результаті дії яких особистість переоцінює сформовану ситуацію.

Структурний компонент емоційної стійкості діагностується як інтелектуальна лабільність, як включення спеціальних психологічних механізмів емоційної стійкості. Суть їх у тому, що коли людина опиняється в складній емоціогенній ситуації, однією з перших ланок у психологічних механізмах інтелектуального компонента спрацьовує механізм когнітивної оцінки, на підставі якого здійснюються аналіз інформації й вибір прийняття оптимального рішення з метою виконання поставленого завдання.

Емоційну стійкість характеризує сила нервової системи, яка відображає здатність психіки до прийому стрес-факторів, а саме величину порога чутливості й порога працездатності. Встановлено, що між ними існує певна залежність: чим нижчий поріг чутливості – тим нижчий поріг працездатності. Для визначення динаміки сили нервової системи курсантів доцільно використовувати методику “тепінг-тест”. Емоційне збудження сприяє досягненню успіху й подоланню значних труднощів, але під впливом стрес-факторів, особливих умов відбувається виснаження нервової системи. Важливим є те, що в емоціогенній ситуації доцільно використовувати свої сили, щоб виснаження сили нервової системи не відбувалося заздалегідь. З емоційною стійкістю пов'язані особистісні показники активності та працездатності. Їх визначення відбувається за допомогою колірної тесту М. Люшера.

Між структурними компонентами емоційної стійкості та її показниками (особистісна тривожність, ситуативна тривога, інтелектуальна лабільність, мотивація, сила нервової системи, активність, працездатність) проводиться кореляційний аналіз. У результаті кореляційного аналізу встановлюється зв'язок, що дає змогу стверджувати: емоційна стійкість, як психічна властивість особистості є єдністю емоційного, мотиваційного, інтелектуального компонентів і сили нервової системи. На підставі встановленої залежності емоційної стійкості від її структурних компонентів можна стверджувати, що підвищення рівня емоційної стійкості курсантів можна прогнозувати, а також впливати на його розвиток за допомогою методів саморегуляції, формування оптимального рівня мотивації й підвищення рівня вмінь і навичок діяльності в особливих умовах.

У науковій праці В. Подляшаника [4] за допомогою опитувальника О. Ліпмана виявлено інваріантне ядро професійно важливих якостей інспектора митного поста як емоційна стійкість у процесі прийняття відповідального рішення, врівноваженість та самовладання в соціально складних та кризових ситуаціях діяльності, високий самоконтроль емоцій і поведінки, здатність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому та побічні подразники, здатність вести спостереження за великою кількістю змінних досліджуваного об'єкта одночасно, здатність прогнозувати хід подій з урахуванням їх імовірності, уміння дати об'єктивну оцінку діям інших людей, уміння помічати незначні зміни в досліджуваному об'єкті, здатність бачити значно далі від заданого та очевидного.

Кількісно-якісний аналіз *емоційної стійкості співробітників митниці* передбачав оцінювання показників афективного компонента, а саме: психомоторної, інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності (за В. Русаловим); емоційного інтелекту (EQ): емоційної обізнаності, управління власними емоціями, емпатії, розпізнавання емоцій інших людей (за Н. Холлом); невротизації (за Л. Вассерманом). Для визначення рівнів емоційної стійкості у співробітників митниці використано опитувальник Мак Крає-Коста. Оцінювання тривожності здійснено відповідно до шкали Ч. Спілбергера.

Оцінка ситуацій, що пов'язані з ризиком та невизначеністю, залежить від здатності співробітника зібрати необхідну інформацію й прийняти рішення на її основі (навіть за умови її дефіциту). У цьому процесі значну роль відіграє індивідуально своєрідний спосіб когнітивної оцінки інформації, когнітивний стиль, що властивий конкретному фахівцю. Когнітивно-стильовими показниками емоційної стійкості інспекторів пасажирського відділу є імпульсивні, рефлексивні, полезалежні, полenezалежні показники (за тестом Каган, Уткін).

У дослідженнях [1; 3] зазначено різні за походженням та проявами показники *емоційної стійкості людини*, а саме: мотиваційні, моральні, вольові, інтелектуальні якості, властивості нервової системи, які в комплексі повинні перешкоджати виникненню емоційно напруженого стану, що дезорганізує поведінку й діяльність людини.

Показниками *емоційної стійкості особистості* в психофізіології є асиміляційна й акомодативна активність, основною формою виявлення яких можна вважати збереження гомеостазу, а показниками емоційної вразливості – ускладнення в урівноваженні зі змінами середовища, формою виявлення яких можна вважати зміну функціонального стану. Такі показники характеризують збереження чи порушення функцій уваги та короткочасної пам'яті як ознак змін перешкодостійкості, зумовлених функціональним станом суб'єкта, оперативність виконання моторних актів, у тому числі актів усного мовлення, тип модусу контролю за виконанням інформаційно-переробної діяльності, який суб'єкт обирає залежно від його функціонального стану. До складу параметрів, що зумовлені психофізіологічними характеристиками функціональних станів, належать правильність та повнота сприйняття й передачі інформації, латентні періоди мовленнєвих та моторних актів, показники стаціонарності / нестаціонарності виконання когні-

тивних процесів, що відображають, зокрема, тривалість збереження максимуму функцій, а також показники асиметрії при виконанні взаємопов'язаних компонентів завдань. Останні характеризують ознаки макроструктури процесів переробки інформації, операціоналізовані у вигляді вибору суб'єктом цілісно-інтуїтивного або послідовно-аналітичного модусів контролю за здійсненням процесів переробки інформації як ознак різних функціональних станів.

Результати детермінантного синтезу основних аспектів психофізіологічних розбіжностей у станах, притаманних суб'єктам, яких можна вважати потенційно емоційно стійкими або емоційно вразливими, дають змогу сформулювати гіпотезу про доцільність пошуку діагностичних параметрів емоційної стійкості в характеристиках стану оптимального функціонування, а параметрів емоційної вразливості – у характеристиках стану емоційної напруженості.

Урахування того факту, що психічні стани є “всеохопними” (П. Анохін) і “виходять у галузі біології” (С. Максименко), дає змогу припустити можливість опосередкованої (відображеної) оцінки емоційної стійкості через показники стану здоров'я людини, її психологічного благополуччя, усвідомленого вибору стратегій психологічного подолання стресу, особливостей реалізації вищих психічних функцій, зокрема, комунікативної.

Емоційна стійкість людини виявляється в ситуації “стресу неуспіху” при виконанні перцептивно-мнемічної інформаційно-переробної діяльності, змодельованої засобами комп'ютерних технологій (І. Аршава, Е. Носенко, О. Хижа). Зміст змодельованої діяльності імітує радіообмін інформацією між “авіадиспетчером” та “пілотом літака” – умовним абонентом, голос якого записано у звуковому файлі комп'ютера. Умовний абонент подає три серії запитань виконавцеві завдань (по 20 запитань у кожній серії) щодо місць розташування на карті-схемі (імітація зображення секторів льотного поля, що експонується на екрані дисплея) геометричних фігур різної форми, кольору, розміру. Виконавцеві завдань пропонується не тільки встановити координати фігур на схемі, а й ідентифікувати свій “позивний”, який йому привласнюється, “позивний” умовного абонента та дати відповідь на запитання останнього або у звуковій формі, або за допомогою “миші”. У першій та третій серіях запитань обсяг інформації, що переробляється, не перевищує обсягу короткочасної пам'яті людини. У другій серії умови сприйняття інформації ускладнюються (шляхом перевищення в запитаннях обсягу короткочасної пам'яті, введення дефіциту часу та інших спеціальних прийомів створення перешкод для сприйняття інформації). Таким способом моделюється ситуація “стресу неуспіху”, що за гіпотезою викликає в емоційно вразливих суб'єктів стан емоційної напруженості як при виконанні другої серії завдань, так і при виконанні завдань третьої серії (що можна розглядати як ознаку “післядії” стресу). Виникнення функціонального стану емоційної напруженості або, навпаки, збереження стану оптимального функціонування розпізнається за характеристиками усного мовлення виконавця завдань (при звуковій формі надання відповідей) та за параметрами моторних дій (при наданні відповідей на запитання за допомогою “миші”).

Мотиваційний аспект розвитку емоційної стійкості майбутніх інженерів виявлено за допомогою опитувальника “Виявлення інтересу до власних емоційних переживань” (Л. Нікіфорова). В опитуванні взяли участь 89 студентів (35 жінок, 54 чоловіки) факультету транспортних технологій, IV–V курсів Донецької академії автомобільного транспорту. Як свідчать результати опитування, 33% чоловіків більш стійкі до емоційних переживань, 34% – інколи вдаються до емоційних переживань, 33% – ніколи або дуже рідко виявляють інтерес до власних емоційних переживань; 50% жінок живуть емоційними переживаннями, а решта – інколи переймаються емоціями. Це означає, що кожна людина по-різному ставиться до виявлення емоцій. Названі вище студенти працювали з тестом “Виявлення потреби емоційного розвитку”, з яких 90% чоловіків і 95% жінок виявили бажання пізнавати себе, прагнення розвивати власну емоційну сферу. Вони часто думають про свій емоційний розвиток, який поєднують з активністю, самовпевненістю, витривалістю, увагою, цілеспрямованістю та іншими особистісними якостями, вважаючи такі риси характеру необхідними для виявлення чи утримування емоцій. А також впевнені, що на емоційне врегулювання позитивно впливають комфортне спілкування, заходи із запобігання конфліктам.

Когнітивний аспект емоційної стійкості студентів виявляється в їх знаннях про види емоцій і почуттів, емоційні установки, емоційний досвід, емоційну культуру, емоційну стійкість, можливості інтерпретації емоційного стану іншої людини.

Діяльнісний аспект емоційної стійкості майбутніх інженерів відображається в уміннях регулювати власні емоції; долати стан підвищеного емоційного збудження при виконанні складної діяльності; впливати на себе в напружених і небезпечних ситуаціях; протистояти впливу негативних емоційних чинників та виявляти готовність діяти адекватно в екстремальній ситуації.

Оцінювальний аспект емоційної стійкості майбутніх інженерів – це самоаналіз особистісних емоційних переживань, виражених емоцій, настрою, почуттів, а також самооцінка розвитку вмінь контролювати емоції.

Висновки. До критеріїв і показників емоційної стійкості студентів віднесено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінювальний критерії з відповідними показниками. Таке уточнення критеріїв і показників сформованості емоційної стійкості майбутніх інженерів цілком відповідає складникам емоційної стійкості, що діагностуються в педагогічному експерименті. Названі в статті методики доцільно використовувати у виявленні рівня сформованості емоційної стійкості майбутніх інженерів.

Перспективним напрямом подальшого пошуку є складання діагностувальної карти сформованості емоційної стійкості студентів.

Література

1. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.02 “Психофізіологія” / І.Ф. Аршава. – К., 2007. – 33 с.

2. Злотніков А.Л. Особливості емоційної стійкості курсантів в процесі професійної військово-професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія праці в особливих умовах” / А.Л. Злотніков. – Х., 2004. – 20 с.

3. Нікіфорова Л.Б. Формування емоційної культури майбутніх менеджерів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / Л.Б. Нікіфорова. – Х., 2009. – 22 с.

4. Подляшаник В.В. Особливості проявів емоційної стійкості особистості співробітників митної служби у соціально-складних ситуаціях : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія, психологія соціальної роботи” / В.В. Подляшаник. – К., 2008. – 20 с.

5. Рева О.М. Формування емоційної стійкості у ранньому юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О.М. Рева. – К., 2008. – 20 с.

6. Ульянова В.С. Виховання емоційної сфери молодших школярів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / В.С. Ульянова. – Х., 2011. – 20 с.

СТЯГЛИК Н.І.

КОНСУЛЬТУВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ РІЗНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Сьогодні робить нас свідками створення в Україні нової системи вищої освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії та практиці навчально-виховного процесу ВНЗ. Саме цим зумовлена потреба викладача орієнтуватися в широкому спектрі сучасних інноваційних технологій, ідей і шкіл. Зараз бути педагогічно грамотним фахівцем неможливо без оволодіння освітніми технологіями.

Поняття “педагогічна технологія” розглядається в працях В. Безпалька, В. Бехтерева, В. Євдокимова, Т. Ільїної, М. Кларіна, І. Лернера, В. Паламарчука, О. Пехоти, І. Прокопенка, Г. Селевка, С. Сисоєвої, О. Філатова, Д. Чернілевського та ін. У зарубіжній педагогічній теорії та практиці проблеми педагогічних технологій представлено в дослідженнях таких учених, як: С. Ведемейер, Г. Веллінгтон, М. Вульман, М. Кларк, П. Мітчел, Ф. Персиваль, С. Сполдінг, Р. Томас та ін.

Теоретичні й практичні аспекти інноваційних педагогічних технологій організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах розглядались у дослідженнях О. Гохберг, І. Козловської, А. Слободенюка, інноваційні технології професійної підготовки майбутніх учителів – у працях І. Богданової.

У сучасній педагогічній теорії і практиці існує багато варіантів педагогічних технологій. Кожна з них має свої особливості, принципи, програмно-методичне забезпечення.

Основою навчання є взаємодія викладача і студентів, регламентована часом, простором, способом та формою організації навчально-виховного процесу. Однією з форм навчання, що забезпечує особистісний підхід до студента (врахування його інтересів, потреб, здібностей, можливостей), є консультація. Вона